

# Sleutelbosje ontsloten?

*Hubert Kiviit & Pim de Nobel*

## Inleiding

In 2002 zijn de vogelkundige, floristische en overige natuurwaarden van het niet vrij toegankelijke Sleutelbosje geïnventariseerd. Het Sleutelbosje ligt in de gemeente Bloemendaal, is eigendom van de Provincie en is in beheer bij NV PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland. In het kader van de bestemmingsplanprocedure Duinlustpark heeft de gemeente Bloemendaal aan de Provincie gevraagd of zij bereid is tot openstelling. Momenteel is nog onduidelijk wat de uitkomst hiervan is. De resultaten van de inventarisatie van broedvogels, flora en overige waarden dienen als ondersteuning voor de beslissing omtrent openstelling.

## Onderzoeksgebied en methode

Het Sleutelbosje ligt ten oosten van de Brederodelaan in Bloemendaal, ter hoogte van de ingang van het voormalige Provinciaal Ziekenhuis, inmiddels beter bekend als Landgoed Meer en Berg. Het bos ligt ingesloten door infrastructuur en bebouwing. Langs de westgrens loopt de Brederodelaan, langs de zuidgrens de achtertuinen van de van Ewijkweg en de Pinellaan. In het oosten loopt de grens langs de achtertuinen van de Vinkenbaan, tevens de gemeentegrens met Velsen, en in het noorden de achtertuinen van de Duinweg en langs de Schroeder van der Kolkweg. Een wandel/fietspad loopt aan de zuidzijde voor een klein deel door het bos en verder langs de oostzijde door het bos. Het terrein is volgens de PWN-bedrijfskaart 4,42 ha groot en bestaat uit loofbos op een geaccidenteerde bodem. Het Sleutelbosje ligt op de westrand van de strandwal waarop ook Bloemendaal en Santpoort zijn gelegen. Het is het noordelijkste bos van een serie parken en landgoederen op deze strandwal; zuidelijker liggen o.a. Caprera/Schapenduinen, Wildhoef, Bloemendaalse Bos, Thijsse's Hof en Lindenheuvel. Landgoed Meer en Berg ligt in de voormalige strandvlakte aan de westzijde van het Sleutelbosje.

De broedvogels zijn geïnventariseerd volgens de methode 'uitgebreide territoriumkartering' zoals beschreven in de handleiding behorende bij het Broedvogel Monitoring Project van SOVON Vogelonderzoek Nederland (van Dijk, 1996). De totale tijdsbesteding tijdens de acht ochtendbezoeken en het avondbezoek in de periode 17 maart - 20 juni bedroeg 11 uur en 40 minuten (gemiddeld ruim 75 minuten per bezoek). Daar

het geïnventariseerde gebied 4,42 hectare groot is, komt dit overeen met bijna 160 minuten per hectare (ruim 17 minuten per hectare per bezoek). Een naar inschatting afdoende onderzoeksintensiteit voor dit type terrein, in ieder geval iets royaler dan de bestede tijd tijdens een eerdere broedvogelinventarisatie in 1996 (125 min/ha; Veenstra, 1996). Na zijn veldbezoeken voor de broedvogels heeft eerste auteur H.K. (in Noord-Kennemerland beter bekend als HuKi) het bos doorkruist op voorkomende planten, waarbij een aantal soorten ook is gekarteerd. Gegevens van andere soortgroepen zijn alleen terloops verzameld.

## Broedvogels

De broedvogels zijn recent geïnventariseerd in 1996 en in 2002 (Veenstra, 1996; Kivit, 2002). In 1996 zijn er 29 broedvogelsoorten met in totaal 86,3 (deel)territoria vastgesteld en in 2002 23 soorten met 82 territoria (tabel 1). Opvallende soorten zijn Sperwer (1 paar in 2002), Bosuil (1 paar in beide jaren), de Rode-Lijstsoort Groene Specht (idem), Goudvink (2 paar in 1996) en Appelvink (1 paar in 2002). Het geringere aantal soorten in 2002 wordt deels veroorzaakt door net niet scorende waarnemingen van Turkse Tortel, Heggenmus en Goudhaan. De twee meest opvallende aantaloenen, van Winterkoning en Roodborst, hebben te maken met herstel na de wintersterfte gedurende de (laatste) strenge winter van 1996/97. Voor de opvallende afname van Zwartkop is geen verklaring. De broedvogeldichtheid van het (kleine) Sleutelbosje is verder zondermeer hoog te noemen met, omgerekend naar de standaard eenheid van 100 hectares, zo'n 1800-2000 territoria per 100 ha. Veel broedvogels behoren tot de holen- en spletenbroeders: in 2002 bezette de groep van Holenduif, Bosuil, de spechten, Winterkoning, Roodborst, Glanskop, Pimpel- en Koolmees en Boomklever en -kruiper met 48 territoria bijna 60% van het totaal aantal territoria. Daarnaast broedden er uiteraard ook nogal wat boombroeders (Sperwer, Houtduif, Gaai, Ekster, Zwarte Kraai, Vink en Appelvink) en struikbroeders (Merel, Zanglijster, Zwartkop en Staartmees), maar beide groepen bezetten ieder slechts zo'n 20% van het totaal (met resp. 16 en 17 territoria). En het éne tiftjafterritorium in 2002 was het enige van een grondbroeder dat jaar. Het geschetste beeld van 2002 wijkt overigens niet wezenlijk af van de situatie in 1996.

In het strandwallen- en landgoederenlandschap van Zuid-Kennemerland bedragen de dichtheden aan broedvogels gemiddeld zo'n 600 tot 700 territoria per 100 ha (Geelhoed et al, 1998). Zelfs als het Sleutelbosje wordt vergeleken met de gemiddeld hogere broedvogeldichtheid van een villawijk in Zuid-Kennemerland (ca 1400 terr/ha; waarschijnlijk als gevolg van de - kunstmatige - diversiteit van deze

Tabel 1. Broedvogels van het Sleutelbosje (4,42 ha) in 1996 en 2002. NB in 1996 zijn deeltterritoria onderscheiden (Veenstra, 1996).

Soort	Aantal 1996	Aantal 2002	Dichtheid 1996 (per 100ha)	Dichtheid 2002 (per 100ha)
Sperwer		1	0	22,6
Holenduif	1,0	2	22,6	45,2
Houtduif	5,9	5	133,5	113,1
Turkse tortel	0,5		11,3	0
Bosuil	0,8	1	18,1	22,6
Groene Specht	1,0	1	22,6	22,6
Grote Bonte Specht	2,0	3	45,2	67,9
Winterkoning	4,7	8	106,3	181,0
Heggenmus	0,5		11,3	0
Roodborst	8,7	15	196,8	339,4
Merel	12,7	13	287,3	294,1
Zanglijster	3,8	2	86,0	45,2
Tuinfluitier	1,0		22,6	0
Zwartkop	5,3	1	119,9	22,6
Tjiftjaf	1,7	1	38,5	22,6
Fitis	1,0		22,6	0
Grauwe Vliegenvanger	2,0		45,2	0
Staartmees	0,5	1	11,3	22,6
Glanskop	1,6	2	36,2	45,2
Pimpelmees	7,0	5	158,4	113,1
Koolmees	9,0	7	203,6	158,4
Boomklever	0,6	2	13,6	45,2
Boomkruiper	2,6	2	58,8	45,2
Gaai	2,4	2	54,3	45,2
Ekster	1,0	1	22,6	22,6
Zwarte Kraai	1,2	1	27,1	22,6
Spreeuw	2,0		45,2	0
Vink	2,8	5	63,3	113,1
Groenling	1,0		22,6	0
Goudvink	2,0		45,2	0
Appelvink		1	0	22,6
Totaal, soorten	29	23	n.v.t.	n.v.t.
Totaal, territoria	86,3	82	1952,5	1855,2

biotoop) is het nog steeds opvallend rijk te noemen. Wat betreft de dominantie van hollenbroeders én de min of meer gelijke verhouding van

boom- en struikbroeders lijkt de vogelbevolking van het Sleutelbosje meer op die van het strandwallenlandschap dan op de vogelbevolking van landgoederen of villawijken (Geelhoed et al., 1998 contra Kivit, 2002). Echter, in de terminologie van "Broedvogels van Noord-Holland" worden deze drie landschapstypen allemaal bevolkt door één en hetzelfde Boomkleverrijk Bosvogelgezelschap (Ruitenbeek et al., 1990).

Hoewel overschatting van de dichtheid door het optreden van randeffecten bij dit kleine onderzoeksgebied zeker een rol speelt (in een klein onderzoeksgebied ligt een relatief groot deel van de territoria gedeeltelijk buiten het gebied), lijkt er meer aan de hand te zijn. Zeker gezien het feit dat in 1996 overschatting is tegengegaan door deeltterritoria te onderscheiden (Veenstra, 1996). De hoge dichtheid kan (deels) verklaard worden door de karakteristieke rijkdom van (oud) loofbos op een (licht) vochtige bodem behorend bij de overgang van strandwal naar strandvlakte, zoals in Bennebroekerbos, Huis te Manpad of Eindhovenout (de Nobel & Geelhoed, 2001; de Nobel, 2002). Het is echter eveneens goed voorstelbaar dat het sinds jaar en dag niet opengesteld zijn heeft bijgedragen aan de opvallend hoge broedvogeldichtheid. Het Sleutelbosje als een oase van rust waar ongestoord kan worden gebroed dan in de omliggende tuinen met ravottende kinderen en/of dollende honden.

## Overige fauna

Tijdens de broedvogelinventarisatie in 2002 is eenmaal een Eekhoorn gezien. Verder is een hol gevonden, mogelijk van een Vos. In het verleden zijn twee soorten vleermuizen geregistreerd. Op 27 mei 1999 is een Rosse Vleermuis waargenomen aan de zuidwestkant van het bos. Dit is een bekende soort van de binnenduinstrand en de landgoedbossen, die kraamkolonies heeft in ondermeer Capra en Schapenduinen (van Aerschot & Wijkhuizen, 2001). Vanwege het grote aantal hollen is het goed mogelijk dat deze soort zich ook in het Sleutelbosje voortplant. Op 18 juni 1993 is een Gewone Dwergvleermuis gezien aan de zuidkant van het bos (bron: archief NOZOS).

Naar slakken is niet specifiek gezocht; alleen toevallige waarnemingen zijn genoteerd. De volgende soorten zijn waargenomen: Heesterslak, Gewone Tuinslak, het hoorntje *Vale Clausilia* en de Wijngaardslak. Laatstgenoemde soort, algemeen voorkomend in het Sleutelbosje, is wettelijk streng beschermd en een oude bekende in Bloemendaal en omgeving (Butot, 1972). De Wijngaardslak, van oorsprong inheems in Zuid-Limburg, is onder andere op Zuid-Kennemerlandse buitenplaatsen (om culinaire redenen) ingevoerd. Op veel van deze plaatsen houdt de Wijngaardslak stand, samen met de stinzenflora (zie onder), en kan daarom met recht tot de 'stinzenfauna' worden gerekend (Leys, 1979).



*De Appelvink voelt zich thuis in de bomen van het Sleutelbosje. Piet Munsterman.*

## Flora en vegetatie

Tijdens de inventarisaties die zich voornamelijk op het voorjaarsaspect concentreerde, zijn zo'n 60 plantensoorten gevonden. Het Sleutelbosje bestaat geheel uit vrij hoog opgaand loofbos. De boom- en struiklaag zijn goed ontwikkeld. De kruidlaag is pleksgewijs ontwikkeld, vooral langs de randen. Een moslaag is alleen hier en daar bij boomvoeten te vinden. De boomlaag wordt gedomineerd door Beuk en Zomereik. De meeste bomen zijn vermoedelijk minder dan een eeuw oud; enkele Beuken en eiken zullen ouder zijn. De struiklaag bestaat voornamelijk uit Hulst en Gewone Vogelkers, in mindere mate uit Gewone Esdoorn (wel veel zaailingen). In de struiklaag zijn ook jonge Beuken aanwezig; eikenzaailingen zijn niet gezien. De kruidlaag wordt pleksgewijs gedomineerd door Klimop. Ook de bomen zijn flink met deze soort begroeid, hetgeen veel extra broedgelegenheid oplevert. Verder is in grote delen van het bos geen uitgebreide kruidlaag aanwezig; door de gesloten kroonlaag met de vele Beuken is het daar te donker voor.

De vegetatie van het Sleutelbosje behoort tot de klasse der eikenbeukenbossen op betrekkelijk voedselrijke bodem, en binnen deze klasse tot het essen-iepenbos (Stortelder et al, 1999). Het essen-iepenbos is kenmerkend voor oude landgoederen met een nog niet ontkalkte, licht

vochtige bodem en een hoge bodembioologische activiteit, en valt op door zijn fraaie voorjaarsflora met veel stinzenplanten. Kenmerkende soorten van dit bostype die in het Sleutelbosje zijn aangetroffen, zijn onder andere Donkere Ooievaarsbek en Aalbes.

## Beheer

Twee aspecten van de natuurwaarden van het Sleutelbosje zijn opvallend aanwezig: de voorjaarsflora en de broedvogels. Het beheer zou zich kunnen richten op behoud en versterking van deze natuurwaarden.

Sleutelbegrippen bij het beheer van stinzenbos zijn het behouden of creëren van openheid (licht), oppervlakkige beroering van de bodem en lichte bemesting (Bakker & Boeve, 1985). Voor stinzenbos zijn lichtdoorlatende soorten als eik en es gunstiger dan schaduw gevende soorten als Beuk, esdoorn, Hulst en Taxus. Omdat er al jaren geen actief beheer meer wordt gevoerd, is het bos vermoedelijk steeds dichter aan het worden. Zo komt de Hulst door het hele bos voor en vormt plaatselijk praktisch ondoordringbare struwelen. De esdoorn is een andere soort die zich aan het uitbreiden is. Door hier en daar (vogelkers-, hulst- en) esdoornvrije plekken te maken (m.b.v. vrijwilligersbeheer door buurtbewoners?) en enkele grote, zaadverspreidende esdoorns te ringen (gunstiger voor broedvogels dan omzagen!), wordt de uitgangspositie voor stinzenflora versterkt. Verder dienen de (oude) eiken en beuken te worden gekoesterd; ze zijn kenmerkend voor het stinzenbos én belangrijk voor veel andere planten- en diersoorten zoals paddestoelen, mossen, insecten, vleurmuizen en holenbroeders.

Openstelling van het Sleutelbosje in een of andere vorm hoeft zeker niet ongunstig te zijn voor de voorjaarsflora. Betreding, graven en woelen door kinderen en honden, voedselverrijking door etensresten en uitwerpselen geven namelijk enige dynamiek en zorgen voor gradiënten, waar stinzensoorten gebaat bij kan zijn. Te uitgebreide recreatieve activiteiten zoals intensieve betreding, plattrappen, plukken of uitgraven van planten moeten echter worden voorkomen, zeker in het voorjaar wanneer de planten bovengronds zijn. Juist in deze periode, het broedseizoen, moet er ook voor de vogels zoveel mogelijk rust zijn. Voor de (nu al zeldzame grond- en) struikbroeders alsmede de schuwere soorten onder de boom- en holenbroeders (o.a. Sperwer) is het van belang dat er plekken blijven met veel struiken en jonge bomen die niet toegankelijk zijn voor spelende kinderen en honden. Een vereiste die niet zondermeer goed samengaat met de voor stinzenflora gewenste openheid. Tenslotte kan het in een of andere vorm openstellen van het Sleutelbosje niet los gezien worden van de ontwikkelingen op Landgoed Meer en Berg. De eventueel toe te laten recreatiedruk (recreatievorm, periodiciteit, intensiteit) moet evenals de handhaving daarvan, gebaseerd worden

op realistische scenario's voor toekomstige aantallen buurtbewoners. Een nu nog aanvaardbaar effect van beperkte openstelling mag immers niet leiden tot een toekomstig onaanvaardbaar maar onomkeerbaar effect op de hoge natuurwaarden van het Sleutelbosje.

## Literatuur

- Aerschot, R.P. van & Wijkhuizen, H. (red), 2000. Waardenrapport over het landgoed Meer en Berg. Vereniging Behoud Landgoed Meer en Berg, Velsen/Bloemendaal.
- Bakker, P. & Boeve, E., 1985. Stinzenplanten. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- Butot, L.J.M., 1972. De geschiedenis en de verspreiding van de wijngaardslak langs de duinzoom. *De Levende Natuur* 75(2): 29-40.
- Dijk, A.J. van, 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E. van, Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Kivit, H., 2002. Natuurwaarden van het Sleutelbosje. Interne notitie. NV PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Bloemendaal.
- Leys, H.N., 1979. Stinsemilieus. in: *Natuurbeheer in Nederland; levensgemeenschappen*. Pudoc, Wageningen.
- Nobel, P. de, 2002. Broedvogelinventarisatie Caprera/Schapenduinen 2001. *Fitis* 38(3): 146-152.
- Nobel, P. de & Geelhoed, S., 2001. Broedvogels in Haarlemmer- en Eindhovenout. *Fitis* 37(3): 82-93.
- Ruitenbeek, W., Scharringa, C.J.G. & Zomerdijk, P.J., 1990. Broedvogels van Noord-Holland. SVN/Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, Assendelft.
- Stortelder, A.H.F., Schaminée, J.H.J. & Hommel, P.F.W.M., 1999. De vegetatie van Nederland. Deel 5. Plantengemeenschappen van ruigten, struwelen en bossen. Opulus press, Uppsala.
- Veenstra, B., 1996. Broedvogelinventarisatie van de door PWN beheerde gebieden in Zuid-Kennemerland 1996. NV PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Bloemendaal.

Hubert Kivit, p.a. NV PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland, Postbus 2113, 1991 AS Velsersbroek, 023-5413602, [hubert.kivit@pwn.nl](mailto:hubert.kivit@pwn.nl)  
Pim de Nobel, Zijlweg 115 4, 2013 DE Haarlem, 023-5318631, [pim.de.nobel@hccnet.nl](mailto:pim.de.nobel@hccnet.nl)